BOGDAN HARHĂTĂ

DEFINIȚIA LEXICOGRAFICĂ. TIPURI RECURENTE ÎN DICȚIONARELE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

A. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Informația cuprinsă în dicționare are un marcat caracter convențional; această trăsătură reflectată în varietatea tipologică a lucrărilor lexicografice se traduce prin aceea că lectura lor analitică presupune serii de restrângeri corespunzătoare principiilor tehnice de redactare specifice fiecărei lucrări în parte. Lucrarea de față privește exclusiv dicționarele româneşti în care semnificatul[1] cuvântului-titlu este explicitat *sub voce*.

În secolul al XIX-lea, în care dicționarele bi- sau multilingve sunt încă mai numeroase decât cele monolingve, tipologiile de explicitare a semnificatului cuvintelor-titlu pot fi schematizate provizoriu astfel:

Dicționare bi-/multilingve	***Dicționare monolingve***
echivalent/serie de echivalente	sinonim/serie de sinonime
perifraze	perifraze

În cadrul articolului de dicționar, cele două tipologii nu se exclud reciproc; analiza noastră le urmărește deopotrivă. Cei mai mulți autori par să specializeze sintagma *definiție lexicografică* pentru explicitarea semnificatului printr-o perifrază. Lucrarea de față își propune (1) să pună în discuție un atare punct de vedere şi (2) să aducă unele observații cu privire la evoluția definiției de dicționar în secolul al XIX-lea.

[1] Urmărim aici distincția între perechea terminologică *semnificat* şi *sens*, aşa cum este ea acceptată în majoritatea lucrărilor teoretice; cf. Marello 1996, p. 103–104: „Finora ho usato *senso* e *significato* come sinonimi e nella maggior parte dei casi i due termini sono considerati equivalenti. I linguisti che si occupano di semantica, tuttavia, abitualmente distinguono fra *significato* in quanto valore che un segno linguistico ha nel sistema, in astratto, e *senso* in quanto valore che un segno linguistico ha nel contesto, in un enunciato".

DACOROMANIA, serie nouă, XX, 2015, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 7–28

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

B. DEFINIȚIA LEXICOGRAFICĂ

Mater omnium quaestionum: definiție sau descriere?

Simpla echivalare a definiției lexicografice cu o perifrază nu este suficient de specifică şi lasă loc unei multitudini de interpretări. Încercarea de a stabili caracteristici mai precise ale acesteia s-a dovedit însă dificilă şi adesea condiționată de o perspectivă teoretică apriorică. Rezultatul direct al acestei dificultăți este o oarecare distanțare între descrierile definiției lexicografice propuse în ramuri teoretice ale lingvisticii, precum semantica lexicală sau lexicologia, şi realizarea ei practică de către autorii de dicționare. Perspectiva tradițională vede cheia acestei diferențieri mai cu seamă în imposibilitatea stabilirii unor reguli precise care să permită distincția între informația de natură lingvistică şi cea de natură extralingvistică consemnată în dicționare. Definiția într-un dicționar ar trebui să conțină „ceea ce este universal, necesar şi constitutiv pentru competența lexicală[2] a vorbitorului nativ, lăsând în seama enciclopediei tot ceea ce este particular, contingent şi neconstitutiv pentru competența vorbitorului" (Marconi 1994, *passim*). Înțelegând însă prin *necesar* ceea ce este pragmatic indispensabil pentru înțelegerea între vorbitorii unei limbi, într-un stadiu dat al unei culturi, orice încercare de definire a acestuia se loveşte de constatarea că, în orice împrejurare, „competența lingvistică este fatalmente enciclopedică şi nu poate fi fixată într-un dicționar, iar de aceea nu au existat niciodată şi nu există reguli stabile. Nucleul tare sau «necesar» al acestei competențe ține de sociolingvistică şi de antropologia culturală, iar această constatare descrie vag limitele imposibil de stabilit ale enciclopediei" (Eco 1995, p. 68–70).

Carla Marello (1996, p. 122), pe de altă parte, constată că, în studiile de semantică lexicală din zilele noastre care interesează în mod direct lexicografia, accentul se deplasează dinspre separarea cunoaşterii lingvistice (de dicționar) de cea enciclopedică înspre determinarea acelui nucleu de informație cuprinsă într-un cuvânt care rezistă în toate contextele în care poate fi folosit acel cuvânt. Aceeaşi autoare (*ibidem*) mai precizează că soluțiile tehnice adoptate de dicționarele monolingve publicate în ultima perioadă „sono piuttosto empiriche e non sempre coerenti in tutte le definizioni di «oggetti» dello stesso tipo", adăugând că o schimbare a modalităților în care se consemnează definițiile în dicționare aparține unui viitor îndepărtat, după cum afirmă şi Sorin Stati (1995, p. 163): „i dizionari monolingui potrebbero, in un futuro senz'altro abbastanza lontano, sostituire le tradizionali definizioni (con le loro maldestre oscillazioni tra «significato di parola» e «cosa») con elenchi di proprietà [...] che non potranno più accettare i canoni sintattico-stilistici tradizionali".

[2] Pentru conceptul de *competență*, cf. Marconi 1999.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

Definiția lexicografică în literatura de specialitate străină

Descrierile definiției lexicografice din literatura de specialitate reflectă, în varietatea lor, imposibilitatea circumscrierii exacte a conceptului. Cu toate acestea, Herbert Ernst Wiegand, care discută (1989, p. 532–533) istoricul problemei şi soluțiile acceptate în lexicografia contemporană, constată că se pot distinge două şcoli de gândire majore, reprezentate de Josette Rey-Debove şi, respectiv, Robert F. Ilson, ilustrându-le cu citatele de mai jos.

Cel dintâi deschide capitolul dedicat definiției din lucrarea lingvistei franceze:

> „On appellera DÉFINITION: (1) L'action de définir ou opération définitionnelle. (2) L'énoncé qui est censé expliciter le contenu du mot et qui représente le second membre d'une prédication définitionnelle totale dont le sujet est l'entrée. Cette prédication porte aussi le nom de *définition*, mais nous ne retiendrons pas ce sens. La définition est un énoncé dont les éléments sont les DÉFINISSANTS et qui parlent de l'entrée ou DÉFINI; elle se présente, dans les dictionnaires modernes, séparée de l'entrée (ne serait-ce que par l'information de catégorie grammaticale) et sans copule qui la relie à l'entrée" (Rey-Debove 1971, p. 180).

Al doilea citat este reprezentativ pentru o şcoală care consideră drept definiție un segment de text mai complex din cadrul articolului de dicționar:

> „A 'substitutable' dictionary definition traditionally tries to give at least four types of information about its *definiendum*:
>
> (Syn
> 1) its syntactic categorisation: it is noun, verb, etc?
> 2) its syntactic sub-categorisation: if verb, transitive, intransitive, etc.
>
> (Sem
> 1) its semantic categorisation: January is a *month*; to be gorgeous is to be *beautiful*
> 2) its semantic sub-categorisation: January is the *first* month; to be gorgeous is to be *strikingly* beautiful
>
> Sometimes this information is compressed into a single word or phrase that is itself a dictionary entry, as here in *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*: «^{2}**grip** *n.* … 6: STAGEHAND [...]» or here, as in the hypothetical: «**gorgeous** *adj*. STRIKING». These are, of course, classical definitions by synonym" (Ilson 1987, p. 61).

La o primă comparație a celor două citate se contată că deosebirile de concepție se datorează înainte de toate unei diferențe de perspectivă: acolo unde Josette Rey-Debove priveşte definiția lexicografică dintr-un punct de vedere mai apropiat de cel al semanticii lexicale, iar clasificările de natură lexicografică decurg din acesta, R. F. Ilson are o abordare diametral opusă, rezultatul fiind o descriere în

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

care perspectiva semantică este subsumată celei lexicografice. Astfel, în cazul unui cuvânt înregistrat în DEX[3], precum:

> **„chior, chioară**, *chiori*, *chioare*, adj. **1.** (Adesea substantivat) Care vede numai cu un ochi; căruia îi lipseşte un ochi. **2.** (Reg.; adesea substantivat) Orb. **3.** (Adesea substantivat) Saşiu. **5.** F i g. (Despre surse de lumină) Care dă o lumină slabă, insuficientă; (despre lumină) slab. ♦ (Despre ferestre) Prin care lumina străbate cu greu, care este prea mic sau (în parte) astupat. **6.** (În e x p r.) *Apă chioară* = **a)** nume dat în ironie unor alimente lichide sau unor băuturi alcoolice prea diluate; **b)** vorbe lipsite de conţinut. *A nu avea para chioară* sau (rar, substantivat) *a nu avea chioară în pungă* – a nu avea niciun ban",

după J. Rey-Debove sunt definiţii următoarele segmente de text (ST):

> *Care vede numai cu un ochi, căruia îi lipseşte un ochi* (ST1);
> *Orb* (ST2);
> *Saşiu* (ST3);
> *Care dă o lumină slabă, insuficientă / Slab* (ST4);
> *Prin care lumina străbate cu greu, care este prea mic sau (în parte) astupat* (ST5),

în vreme ce după R. F. Ilson acestora ar trebui să li se adauge segmentul de text „**chior, chioară** [...] adj." (cu completările necesare sub fiecare cifră de sens) pentru a fi considerate drept definiţii. ST3 ar trebui, prin urmare, să arate astfel: „**chior, chioară**, *chiori*, *chioare*, adj. (Adesea substantivat) saşiu".

Josette Rey-Debove propune pentru segmentele de text identificate drept definiţii clasificări de natură formală: o primă distincţie deosebeşte între definiţiile printr-un singur cuvânt şi cele printr-o perifrază: astfel, ST2 şi ST3 sunt definiţii prin sinonime, în vreme ce sub ST1, ST4 şi ST5 pot fi identificate perifraze. O ulterioară distincţie constă în deosebirea între segmentele de text în care se identifică un singur d e f i n i e n s sau mai mulţi d e f i n i e n t e s; corespunzătoare definiţiilor simple, respectiv definiţiilor multiple. Pentru R. F. Ilson, acestea sunt irelevante, descrierea pe care o dă urmărind doar distincţia majoră între informaţia de natură gramaticală şi cea de natură semantică încadrate în definiţie şi distincţiile secundare de categorie din cadrul fiecăreia. Ambii autori însă par să omită discutarea segmentelor de text în care se consemnează indicaţii de circulaţie, diferite particularizări ale sensului etc. Astfel, dacă în exemplul ilustrat mai sus, parantezele gramaticale de tipul „(adesea substantivat)" pot fi încadrate cel puţin în modelul de definiţie propus de R. F. Ilson, indicaţii precum „regional", „figurat", „rar" nu se

[3] Toate exemplele din această secţiune pentru cuvinte din limba română sunt extrase din DEX. Această alegere are o dublă motivare: (a) complexitatea şi unitatea tehnică a articolelor din DEX le fac să fie un instrument optim pentru ilustrarea diferitelor subsecţiuni ale articolului de dicţionar şi a modalităţilor de repartizare a tipologiilor de informaţii în cadrul acestuia, (b) niciunul dintre dicţionarele româneşti tipărite în secolul al XIX-lea nu prezintă un caracter atât de marcat tehnic.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

regăsesc în niciunul. Sunt de asemenea incerte: posibila încadrare a precizărilor de tipul „Despre surse de lumină", „despre lumină" de sub sensul **5.**, precum şi cazurile în care cuvintele-titlu cunosc specializări de sens după combinaţiile lexicale în care intră: expresii, locuţiuni, colocaţii etc. (sensul **6.**).

Diferenţele de perspectivă dintre cele două modele sunt ulterior complicate de puncte de vedere diferite şi de natura complexă a dicţionarelor înseşi: principiile de organizare a materialului lingvistic în dicţionare se caracterizează printr-o variabilitate combinatorie ridicată, ceea ce face dificil de urmat un model universal de definire. Această variabilitate ce reflectă natura eterogenă a obiectului dicţionarelor, anume vocabularul unei limbi, explică caracterul prevalent empiric al definiţiilor consemnate în acestea, precum şi de ce liniile directoare comune dicţionarelor de tip explicativ sunt puţine şi determinate mai degrabă de o practică generală decât de constrângeri teoretice inexorabile. Această practică arată că în majoritatea dicţionarelor explicitarea semnificatului/sensurilor unui cuvânt prin perifraze urmăreşte încă formula aristotelică a genului proxim şi a diferenţei specifice (hiperonim + descrierea trăsăturilor distinctive) şi că, tot ca regulă generală, se evită circularitatea directă şi se încearcă definirea cuvântului-titlu prin perifraze al căror motor semantic aparţine aceleiaşi categorii gramaticale, cu excepţia pronumelor, onomatopeelor şi numeralelor (Marello 1996, p. 122–123).

Definiţia lexicografică în lingvistica românească

În lingvistica românească, definiţia lexicografică a fost discutată mai cu seamă din perspectiva semanticii lexicale şi a semioticii, iar părerile autorilor concordă cu privire la dificultatea stabilirii unei tipologii unice pentru definiţia dată cuvintelor în dicţionare: „oricât s-ar vrea de riguroasă, definirea sensului cuvintelor nu se poate face decât cu *aproximare*" (Bidu-Vrănceanu 1986, p 113 – subl. a.) sau, mai explicit, „precizăm că există posibilitatea ca între «definiţia empirică» şi «definiţia lexicografică» să nu existe, practic, nicio diferenţă, similitudinea dintre ele putând merge până la identitatea de formulare"[4] (Neţ 1986, p. 132).

Privind din perspectiva lexicografului, majoritatea autorilor par să specializeze sintagma *definiţie lexicografică* pentru ceea ce în modelul Rey-Debove corespunde perifrazelor, iar clasificările propuse urmează această accepţiune. Pornind de la constatarea că „definiţia lexicografică realizează [...]

[4] În modelul propus de cercetătoarea bucureşteană, în cadrul distincţiei tripartite între *interpretanţii finali* (If_1, If_2 şi If_3) teoretizaţi de semioticianul american Charles Sanders Peirce, *definiţia empirică* corespunde lui If_1 – caracterizat de o condiţionare culturală/de uz, *definiţia lexicografică* corespunde lui If_2 – caracterizat de o condiţionare controlată ştiinţific/experimentală, acestora două opunându-li-se *matricea*, „un sistem formal [...] servind la structurarea sensului într-o definiţie", corespunzătoare lui If_3 – care sunt singurii interpretanţi situaţi „în afara contextului" (caracterizaţi prin lipsa condiţionării) (Neţ 1986, p. 132–133).

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

circumscrierea semiotică a sensului cuvintelor prin delimitări de ordin semantic, sintactic şi pragmatic" (Oprea 1986, p. 112 – subl. a.), clasificările cel mai frecvent acceptate consemnează, în mare, următoarele categorii: *definiţii semantice propriu-zise*, *semantic-relaţionale*, *semantic-sintactice*, *semantic-pragmatice* şi *semantic-ostensive* (*ibidem*, p. 110–111), catalogate după criteriile aplicate descrierii semnificatului/sensurilor cuvântului-titlu.

Definiţiile semantice propriu-zise se aplică „elementelor lexicale categorematice (adică celor care pot îndeplini într-o propoziţie funcţia de subiect sau predicat)" (Oprea 1986, p. 110). Din punctul de vedere al tehnicii de redactare, acestea coincid cu situaţiile în care cuvântul-titlu este definit printr-o perifrază al cărei prim element aparţine aceleiaşi clase morfologice şi se aplică substantivelor şi verbelor – *e.g.*: pentru substantive: „**organ** [...] *parte* din corpul unei fiinţe [...]"; pentru verbe: „**organiza** [...] *a proceda* metodic şi ordonat în acţiunile sale [...]". *Definiţiile semantic-relaţionale* sunt utilizate în cazul adjectivelor şi adverbelor şi se prezintă de obicei în formularea *care* + [...] – *e.g.*: „**îngust** [...] *care* are lăţime mică". *Definiţiile semantic-sintactice* sunt utilizate pentru explicitarea semnificatului/ sensurilor prepoziţiilor şi conjuncţiilor (numite în terminologia lexicografică tradiţională *instrumente gramaticale*). Întrucât este imposibilă, în majoritatea cazurilor, realizarea unei sinonimii cu cuvântul-titlu la nivelul perifrazei explicative, de obicei definirea acestora are două componente: una care circumstanţiază semnificatul cuvântului şi/sau condiţiile de gramaticalitate pe care le cere (indicate de obicei în dicţionarele moderne între paranteze), şi o a doua, în care se exemplifică utilizarea sa sau, dacă e posibil, se indică un sinonim, o perifrază sinonimă – *e.g.:* „**în** [...] (Indică interiorul spaţiului unde are loc o acţiune, unde se află ceva, spre care are loc o mişcare) *Intră în casă*" sau „**lângă** [...] (Introduce un complement circumstanţial de loc) În preajma..., în apropiere de...". *Definiţiile semantic-pragmatice* sunt, de asemenea, alcătuite din două părţi: „o notă generală [...] şi o serie de raportări sau particularizări ale acestei note legate de vorbitor sau de realitate" (Oprea 1986, p. 111); tehnica lexicografică utilizată de dicţionarele româneşti moderne permite omisiunea primei părţi ale definiţiei şi indicarea celei de-a doua între paranteze. Formularea sub care se întâlnesc de obicei este *cuvânt care exprimă/înlocuieşte* + [...]. Se întrebuinţează pentru pronume şi interjecţii – *e.g.*: „**tu** [...] (Ţine locul numelui persoanei căreia i se adresează vorbitorul; cu funcţie de subiect)" sau „**vai** [...] cuvânt care exteriorizează sentimente (intense) de: [...] durere, suferinţă [...]". *Definiţiile semantic-ostensive* se întrebuinţează pentru explicitarea semnificatului cuvintelor care denumesc însuşiri şi „se realizează prin referirea la obiectele care poartă în mod necesar însuşirile respective" (*ibidem*) – *e.g.*: „**roşu** [...] de culoarea sângelui".

Clasificarea de mai sus urmăreşte varietatea tipurilor de definiţie întâlnite în dicţionare şi demonstrează necesitatea aplicării mai multor serii de criterii încruci-

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

şate, de natură semantică, gramaticală şi pragmatică. Clasificarea standardizată de Angela Bidu-Vrănceanu în DŞL (s.v. *definiție* [...] **2)**) se caracterizează printr-o încadrare teoretică mai strictă, ce dă prioritate punctului de vedere al semanticianului. Aici se precizează că „definiţiile lexicografice reprezintă echivalente [...] ale cuvântului-titlu [...] formulate prin perifraze mai mult sau mai puţin complexe" (DŞL, p. 155/2) şi se stabileşte o clasificare a acestora după trei categorii: *definiții substanțiale*, *definiții relaționale* şi *definiții ostensive sau referențiale*, unde *definiția substanțială* „este un enunț bipolar [...] alcătuit din gen proxim şi diferențe specifice" (*ibidem*), *definiția relațională* constă în trimiterea, în virtutea economiei, la un cuvânt-bază, iar *definiția ostensivă* constă în explicitarea semnificatului cuvântului prin indicarea concretă a acestuia.

Un posibil model de formalizare aplicabil în analiza dicționarelor românești

În analiza modalităților de definire în dicționarele românești considerăm că este util să adoptăm un punct de vedere apropiat de cel exprimat de R. F. Ilson (1987). Includerea informațiilor de natură gramaticală în segmentul de text descris drept definiție este utilă din cel puțin două motive. În primul rând astfel se poate studia stabilirea unei corelații între tipologii de explicitare a conținutului semantic al cuvântului şi clasa morfologică în care acesta se încadrează: o simplă lectură arată că definițiile pentru substantive şi verbe diferă substanțial de cele pentru pronume, care, la rândul lor, diferă de cele pentru adjective, adverbe ş.a.m.d. (cf. DLR, fascicula 0, p. XI–XII). În al doilea rând, în măsura în care lucrarea de față privește felul în care s-a cristalizat definiția lexicografică în tradiția românească a secolului al XIX-lea, într-o perioadă în care „începe originalitatea lexicografiei naționale" (Seche 1966, p. 185), analiza încercărilor de sistematizare a articolului de dicționar în toate secțiunile sale este de interes istoric.

Am ales, astfel, drept perspectivă dominantă pentru analiza noastră pe cea a lexicografului; acesteia îi subordonăm criterii de natură semantică şi pragmatică. În cadrul segmentului de text din articolul de dicționar care cuprinde încadrarea cuvântului-titlu în sistemul limbii şi explicitarea semnificatului/sensurilor acestuia, propunem următoarele distincții/ierarhizări:

1) informație de încadrare în sistem *vs.* informație de natură semantică (după Ilson 1987); nu reținem diviziunile de *categorie vs sub-categorie* propuse de R. F. Ilson: pentru informația gramaticală, sub-categoriile sunt irelevante pentru corelarea cu tipul de explicitare a sensului (un verb tranzitiv şi unul intranzitiv sunt definite în aceeaşi manieră); pentru informația de natură semantică considerăm mai potrivite clasificările operate în Rey-Debove 1971;

2) considerăm, în schimb, că încadrarea în sistem a cuvântului-titlu depăşeşte simpla informație de natură gramaticală propusă de R. F. Ilson: sunt parte a definiției indicațiile care țin de factorii de variabilitate precum

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

rar, *învechit*, *regional* etc. sau indicația domeniului, întrucât reprezintă circumscrieri necesare descrierii semnificatului sau unui sens aparte; pe acestea le denumim aici mărci de variabilitate – distingem astfel, în cadrul informației de încadrare în sistem, între informația gramaticală şi mărcile de variabilitate;

3) în cadrul informației de natură semantică, se pot urmări două tipuri de distincții (după Rey-Debove 1971): (a) explicitarea semnificatului/sensurilor cuvântului-titlu printr-un singur cuvânt/echivalent locuțional (sinonim) sau printr-o perifrază şi (b) definiție simplă (un singur sinonim sau o singură perifrază) şi definiție multiplă (mai multe sinonime, mai multe perifraze sau sinonim/e şi perifrază/e în acelaşi segment de text);

4) sunt parte a definiției şi se încadrează în informația de natură semantică indicațiile precum „despre lumină, despre ferestre" din exemplul arătat mai sus – pe acestea le vom numi aici mărci semantice suplimentare;

5) pentru perifraze urmăm clasificarea din Oprea 1986; aceasta prezintă avantajul unei corelări prealabile cu informația de natură gramaticală de la prima distincție.

În tradiția lexicografică românească, combinațiile lexicalizate ale cuvintelor-titlu sunt indicate, de obicei, în corpul articolului de dicționar corespunzător şi, în numeroase cazuri, cunosc specializări de sens care primesc definiție. Clasificarea acestora este dificilă şi ar complica modelul pe care îl propunem aici, de aceea aici ne mulțumim să le marcăm drept combinații lexicale (CL), fără a le analiza.

Urmărind distincțiile enunțate mai sus, structurarea definiției lexicografice poate fi ilustrată după următoarea schemă desfăşurată:

<table>
<tr><td colspan="2">Informație de încadrare în sistem
(SIST)</td><td colspan="6">Informație de natură semantică
(SEM)</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2"></td><td colspan="4">După tipologia definiens-ului</td><td>După numărul de termeni</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Informație gramaticală
GR</td><td rowspan="2">Mărci de variabilitate
MV</td><td rowspan="2">Mărci semantice suplimentare
/MSS/</td><td colspan="4">Explicitare prin sinonim
SIN</td><td>Definiție simplă
(ds)
Definiție multiplă
(dm)</td></tr>
<tr><td colspan="4">Explicitare prin perifraze
PAR</td><td>Definiție simplă
(ds)
Definiție multiplă
(dm)</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td>semantică propriu-zisă
(sem)</td><td>semantic-relațională
(sem-rel)</td><td>semantic-sintactică
(sem-sint)</td><td>semantic-pragmatică
(sem-pr)</td><td>semantic-ostensivă
(sem-os)</td><td></td></tr>
</table>

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

iar liniarizarea ei ideală sub forma unui segment de text din cadrul articolului de dicţionar se exprimă prin formula:

$$\mathbf{DEF = \{SIST\ (GR + MV) + SEM\ (/MSS/ + {}_{(var)}T_{var})\}},$$

unde $_{(var)}$ reprezintă compoziţia variabilă a *definiens*-ului, iar T_{var} este un termen caracterizat de o variabilitate structurală ridicată datorată posibilităţilor combinatorii (numerice) între SIN şi PAR, şi diferenţierilor tipologice ale PAR cerute de GR.

Urmând această descriere, iată câteva exemple de formalizare a structurii definiţiei extrase din articolul de dicţionar citat mai sus. Pentru sensul **1.** considerăm definiţie segmentul de text

> „**chior** |*lemă*| = {((*chioară*, *chiori*, *chioare* |tipul flexionar|, adj. |clasa morfologică|) (Adesea substantivat) |specificare de natură gramaticală|) Care vede numai cu un ochi |definire prin perifrază de tip semantic-relaţional|; cărui îi lipseşte un ochi |definire prin perifrază de tip semantic-relaţional|}".

Structura acesteia (SD) se observă în transcrierea

$$\text{„SD (}\mathbf{chior,\ 1}\text{)} = \{(((GR_1 + GR_2) + 0) + (/0/ + {}_{(ds)}(PAR_{1(sem\text{-}rel)}) + {}_{(ds)}(PAR_{2(sem\text{-}rel)}))\}",$$

unde GR_1 = indicaţia „adjectiv" şi tipul flexionar corespunzător, GR_2 = indicaţia „adesea substantivat", iar T_{var} este alcătuit, la rândul lui, din doi termeni, fiecare constând din câte o singură perifrază de tip semantic-relaţional (considerate de către autorii DEX definiţii separate, lucru marcat prin despărţirea prin punct şi virgulă). Definiţia de sub sensul **5.** ♦, în schimb,

> „**chior** = chioară, chiori, chioare, adj. F i g. (Despre ferestre) Prin care lumina străbate cu greu, care este prea mic sau (în parte) astupat"

se transcrie

$$\text{„SD (}\mathbf{chior,\ 5.\ \blacklozenge}\text{)} = \{(GR + 0) + ((/MSS_1/ + /MSS_2/) + {}_{(dm)}(PAR_{1(sem\text{-}rel)} + PAR_{2(sem\text{-}rel)}))\}"$$

(cele două perifraze sunt considerate de autori, prin marcarea cu virgulă simplă, părţi ale aceleiaşi definiţii). Pentru a ilustra deopotrivă situaţia definirii prin sinonime, definiţia de sub sensul **2.** „**chior** = chioară, chiori, chioare, adj. (Reg.; adesea substantivat) Orb" se transcrie

$$\text{„SD (}\mathbf{chior,\ 2}\text{)} = \{(GR_1 + MV + GR_2) + (/0/ + {}_{(ds)}SIN)\}".$$

C. DEFINIŢII ÎN DICŢIONARELE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Pornind aici de la observaţiile lui Mircea Seche (1966, p. 185–186), după care „exerciţii de lexicografie explicativă românească apar încă în dicţionarele bilingve şi poliglote cu limba de bază străină [...]; cu mult mai evidentă, mai concretă devine această tendinţă în dicţionarele bilingve şi poliglote cu limba română ca limbă de bază. În acestea se constată [...], de la începutul secolului al

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

XIX-lea înainte, efortul autorilor pentru crearea lexicografiei unilingve explicative" şi „înainte de a exista un dicţionar explicativ tipărit, filologii noştri încearcă să facă lexicografie explicativă în dicţionare bilingve şi plurilingve", ne-am conformat necesităţii de a supune analizei material extras în egală măsură din dicţionarele monolingve şi din cele bilingve sau poliglote.

În încercarea de a ilustra o varietate cât mai mare a tipurilor de definire, materialul este ordonat după criteriul clasei morfologice (am ales aici substantive, verbe, adjective şi prepoziţii), iar în cadrul fiecărei clase, după criteriul cronologic. Mai precizăm că, întrucât „volumul şi evoluţia (cantitativă şi semantică) a lexicului se oglindesc imperfect în operele lexicografice" ale perioadei alese (Seche 1966, p. 188), la care mai putem adăuga caracteristica inegalităţii calitative a dicţionarelor luate în discuţie, este dificilă urmărirea aceloraşi termeni în toate acestea. Primele noastre dicţionare monolingve, concepute pentru a populariza elementul neologic în vocabularul limbii române, înregistrează cu precădere cuvinte exotice pentru perioada întocmirii lor; ele provin din tradiţia lexicoanelor de conversaţie, la modă într-un secol caracterizat de instituţia salonului, şi de aceea nu consemnează cuvinte „banale", pe care le cunoşteau toţi vorbitorii limbii. Pe de altă parte, inventarele celorlalte dicţionare analizate aici diferă considerabil, fapt explicabil prin aceea că, în lipsa unui model, „autorii au fost nevoiţi să-şi alcătuiască singuri lista de cuvinte, precum şi unele norme principiale de lucru, iar greutăţile întâmpinate se oglindesc în mod pregnant în proporţiile operelor realizate" (Seche 1966, p. 185). Datorită acestor inegalităţi, materialul excerptat din dicţionarele de neologisme (NEGULICI, STAMATI, PROT.–POP.) este indicat separat.

Întrucât am supus analizei dicţionare bilingve şi poliglote (LB, PONTBRIANT şi COSTINESCU) deopotrivă cu lucrări monolingve (NEGULICI, STAMATI, PROT.–POP., LM), am considerat pentru seria celor dintâi următoarele convenţii: (α) este d e f i n i e n s echivalentul în limba-ţintă, (β) precizările în limba română menite să clarifice sensul traducerii sau să direcţioneze selecţia unui echivalent anume în limba-ţintă sunt mărci semantice suplimentare /MSS/, (γ) acolo unde cuvântului-titlu îi corespunde un singur echivalent, l-am asimilat definiţiei prin sinonime, (δ) acolo unde semnificatul cuvântului-titlu este explicat printr-o perifrază, l-am asimilat definirii prin perifrază.

Definiţii pentru substantive:

LB[5]	**descoperire**, f., pl., *riri*. subst. Detectio, retectio, revelatio. *a căruiva lucru nou*: Detectio, inventio. *a căreiva taine*: Manifestatio, revelatio, indicium. *Descoperirea dumnezeiască*: Revelatio Divina.

[5] În cazul LB am luat în considerare informaţia în limba latină. O analiză contrastivă a echivalentului în cele trei limbi: latină, maghiară şi germană arată că autorii părţii în limba maghiară au preferat adesea echivalarea printr-un sinonim acolo unde în latină sau germană cuvântul este definit prin perifraze.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

	SD (**descoperire, 0**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$))}
	SD (**descoperire, 1**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))}
	SD (**descoperire, 2**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$))} ‖ + CL
PONTBRIANT	**descoperire**, f. pl *i*. Découverte, pénétration, révélation, divulgation, dévoilation, *f.* action de démasquer, de parvenir à connaître, de se faire jour, de transpirer.
	SD (**descoperire**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$ + SIN$_4$ + SIN$_5$ + PAR$_{1(sem-rel)}$ + PAR$_{2(sem-rel)}$ + PAR$_{3(sem-rel)}$ + PAR$_{4(sem-rel)}$))}
COSTINESCU	**descoperire**, s.f. fapta de a descoperi, de a dezveli; fapta de a declara, de a da de față; fapta de-a zări, de-a vedea; lucrarea de-a găsi, de-a afla etc. Vezi diversele semnificațiuni la verb. Découverte, Décelement, Révélation.
	SD (**descoperire**) = {(GR + 0) + (/MSS$_1$/ + /MSS$_2$/ + /MSS$_3$/ +/MSS$_4$/ + /MSS$_0$/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$))} ‖ /MSS$_n$/ = $_{(dm)}$PAR$_{(sem-rel)}$
LM	**descoperire**, s.verbal. actiunea de *descoperire*, în t.s. verbului.
	SD (**descoperire**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(ds)}$PAR$_{(sem-rel)}$)}
NEGULICI	**debilitate**, s.f. Slăbiciune, neputință.
	SD (**constanță**) = {(GR + 0) + ($_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))}
STAMATI	**debilitate** Neputință, slăbiciune, ticăloşie, bicisnicie.
	SD (**debilitate**) = {(0 + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$ + SIN$_4$))}
PROT. – POP.	**debilitate**, s.f. Slăbiciune, neputință.
	SD (**debilitate**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))}

Observații:

(a) LB este unul dintre puținele dicționare din primele trei sferturi ale secolului al XIX-lea care marchează prin enumerare sensurile cuvântului-titlu. Utilizarea acestei tehnici în cuprinsul lexiconului indică, în cazul de față, că autorii articolului au considerat aici un singur semnificat general căruia i se subsumează două sensuri mai restrânse. Distingem, astfel, în structura articolului, imediat după indicațiile de natură gramaticală, trei segmente de text, ierarhizate prin arborația sensurilor până la al doilea nivel: semnificat < sens1 + sens2. Structura triangulară reiese şi din structura comparată a definițiilor: sensul numerotat de noi cu „0” este nemarcat, general; celelalte două, care i se subordonează, sunt restrângeri particularizate ale acestuia, în condițiile exprimate în /MSS/ corespunzătoare. Structura fiecărei definiții este simplă: informația gramaticală +(0) particularizare de sens + serie de sinonime, iar pentru sensul numerotat de noi cu „2” autorii indică şi o CL.

(b) PONTBRIANT prezintă o definiție mai complexă, în care unei înșiruiri de cinci sinonime i se adaugă patru perifraze de tip semantic-relațional care explicitează semnificatul substantivului ales corespunzător verbului din care provine, fără să consemneze însă nicio particularizare în limba română.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

(c) Definiția pentru **descoperire** din COSTINESCU aduce un plus de complexitate datorat intenției autorului de a alcătui un dicționar explicativ al limbii române. Astfel, în structura câmpului SEM al definiției se identifică o definiție multiplă, realizată printr-o înșiruire de trei sinonime: „Découverte, Décelement, Révélation". Acestea sunt însă precedate de patru /MSS/ separate prin punct şi virgulă: (1) „fapta de a descoperi, de a dezveli", (2) „fapta de a declara, de a da de față", (3) „fapta de-a zări, de-a vedea" și (4) „lucrarea de-a găsi, de-a afla", cărora li se adaugă o trimitere la sensurile indicate sub verb, numerotată de noi cu „0". Fiecare dintre acestea echivalează cu o definiție de sine stătătoare, ceea ce justifică afirmația lui Mircea Seche (1996, p. 73) că: „lucrarea are structura clară a unui dicționar unilingv, completat [...] cu [...] scurte indicații în limba franceză". În modelul de definiție lexicografică urmat aici, am marcat caracterul explicativ al segmentelor de text corespunzătoare prin indicarea echivalării lor, în cazul de față, cu o definiție relațională multiplă (fiecare are câte doi termeni).

(d) Soluția cea mai economică din punct de vedere lexicografic este consemnată în LM, care utilizează o definiție pur relațională, trimițând substantivul la verbul de proveniență, cu specificarea „în toate sensurile verbului", în vreme ce dicționarele de neologisme confirmă preferința autorilor din secolul al XIX-lea pentru definirea cuvintelor-titlu prin sinonime; toate trei înregistrează definiții multiple.

(e) Se constată că structura definițiilor este clară şi uşor de identificat. Excepție face COSTINESCU, în cazul căruia definițiile trebuie supuse unei lecturi etajate. Şi aici, însă, tipul de definiție utilizat este economic (definiție relativă), prin trimitere la un cuvinte-bază mai elaborate şi cu evitarea perifrazelor de tip semantic propriu-zis.

Definiții pentru verbe:

LB	**ciocnesc, -nire, -nit**, verb. act. **1.** *lovesc cu rostul (ciocanul)*: Rostro tundo, pulso, vulgo: abbecco. **2.** ~ *ceva laolaltă*: Contundo, collido. **3.** *lovesc pre cineva adeseori*, p.e. *vreun prunc preste degete*: Cusso, cussito, pulso, frequenter ico. **4.** *frâng*, *sparg*, p.e. *vreun ou*: Frango, contundo.
	SD (**ciocni, 1**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(PAR$_{1(sem)}$ + PAR$_{2(sem)}$)) + (MV) + ($_{(ds)}$SIN)} || /MSS/ = $_{(ds)}$PAR$_{(sem)}$
	SD (**ciocni, 2**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))}
	SD (**ciocni, 3**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$ + PAR$_{(sem)}$)} || /MSS/ = $_{(ds)}$PAR$_{(sem)}$
	SD (**ciocni, 4**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))} || /MSS/ = $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$)
PONTBRIANT	**ciocni**, v. Becqueter, picoter; Heurter, frapper, choquer; ~ *pahare* Trinquer. **ciocni** (a se), v. Se heurter, se frapper, se choquer; *fig.* Se battre, en venir aux mains.
	SD (**ciocni, 1**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))}
	SD (**ciocni, 2**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$))}

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

	SD (**ciocni, 3**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(ds)}$SIN)}
	SD (**ciocni, 4**) = {(GR_+ + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2 + SIN_3))}
	SD (**ciocni, 5**) = {(GR_+ + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2))}
COSTINESCU	**ciocnire**, v.s. a ciocni, a lovi cu ciocul, a lovi, a izbi oarecare lucruri fragede, delicate între ele, *a ciocni ouăle*: a se sparge la Paşti ouă, a lovi ceva ca cu un cioc: Choquer, heurter. *a ciocni paharele*, sau numai *a ciocni*: a lovi paharele închinând pentru sănătate etc.: Choquer le verre à table ou choquer. *a ciocni*, a sparge cu ciocul: Pilloter. (Se conjugă ca gândire.)
	SD (**ciocni, 1**) = {(GR + 0) + (/MSS_1/ + /MSS_2/ + $_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2)) + (GR)} || /MSS_1/ = $_{(dm)}$($PAR_{1(sem)}$ + SIN + $PAR_{2(sem)}$); /MSS_2/ = $_{(dm)}$(/MSS'/ + $PAR_{1(sem)}$ + $PAR_{2(sem)}$)
	SD (**ciocni, 2**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(ds)}$SIN) + (GR)} || /MSS/ = (/MSS'/ + $_{(ds)}$$PAR_{(sem)}$)
	SD (**ciocni, 3**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(ds)}$SIN) + (GR)} || /MSS/ = $_{(ds)}$$PAR_{(sem)}$)
LM	**ciocnire**, -*esc*, v. **1.** proprie: a lovi cu ciocul, a sparge cu ciocul. **2.** a lovi sau sparge ouă cu ouă, a lovi sau sparge şi alte lucruri. **3.** ca reflexiv: a se lovi cu arme, a se bate
	SD (**ciocni, 1**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$($PAR_{1(sem)}$ + $PAR_{2(sem)}$))}
	SD (**ciocni, 2**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$($PAR_{1(sem)}$ + $PAR_{2(sem)}$))}
	SD (**ciocni, 3**) = {(GR_1 + GR_2 + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$($PAR_{(sem)}$ + SIN))}
NEGULICI	**construire**, v.a. A zidi, clădi, a edifica (se conjugă ca iubire: construiesc, construieşti, construieşte etc.).
	SD (**construi**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2 + SIN_3)) + (GR)}
STAMATI	**construiesc** Alcătuiesc, aşez, înorânduiesc părţile ca să-mi deie un tot. § Zidesc, durez.
	SD (**construi, 1**) = {(0 + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2 + $PAR_{(sem)}$)}
	SD (**construi, 2**) = {(0 + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2)}
PROT. – POP.	**construi**, v. A edifica, zidi, a face; *T. Gram.* A aşeza zicerile după regulile şi felul limbii.
	SD (**construi, 1**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{dm)}$(SIN_1 + SIN_2 + SIN_3))}
	SD (**construi, 2**) = {(GR + MV) + (/0/ + $_{(ds)}$$PAR_{(sem)}$)}

Observaţii:

(a) Definițiile verbelor par să fie mai complexe decât cele ale substantivelor. În exemplul din LB se pot distinge patru asemenea segmente de text. Definiția primului

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

sens cuprinde două elemente de interes pentru discuția de față: la fel ca în cazul lui COSTINESCU, indicația în limba română care particularizează sensul poate fi considerată definire printr-o perifrază de tip semantic propriu-zis, iar în partea în limba latină se consemnează indicația „vulgo" prin care se marchează faptul că soluția înregistrată aparține varietății de limbă denumită latina vulgară. De asemenea, poate fi considerată definire prin perifrază de tip semantic propriu-zis /MSS/ de la sensul **3.**, în vreme ce /MSS/ de la sensul **4.** este o definiție multiplă prin serie de sinonime.

(b) În exemplul din PONTBRIANT pot fi identificate cinci sensuri, corespunzătoare definițiilor numerotate de noi de la 1 la 5. Se observă în cadrul celei de-a cincea prezența indicației „Fig.", care corespunde sensului corespunzător din limba română. Se remarcă, de asemenea, că în cadrul articolului de dicționar autorul a marcat folosirea reflexivă a verbului prin repetarea (cu corp de literă micşorat) a cuvântului-titlu, ceea ce constituie un indiciu al faptului că, în preajma anului 1862, încă nu era încetățenită tehnica marcării specializării sensurilor după criterii de natură gramaticală. Acest tip de indicație apare mai târziu în LM, sub sensul **3.**, unde este separat de definiția propriu-zisă prin două puncte.

(c) În COSTINESCU situația se prezintă asemănător cu cea a substantivelor: lectura definiției urmăreşte două nivele, cu /MSS/ interpretate ca definiții. Aici însă analiza presupune o treaptă ulterioară de ierarhizare, întrucât, în cadrul acestor /MSS/ se pot distinge particularizări ulterioare, identificabile ca /MSS/ de gradul doi: considerăm prima definiție ST „v.s. ciocni, a lovi cu ciocul, a lovi, a izbi oarecare lucruri fragede, delicate între ele, *a ciocni ouăle*: a se sparge la Paşti ouă, a lovi ceva ca cu un cioc: Choquer, heurter." Conform convențiilor (α) şi (β) stabilite mai sus sunt d e f i n ie n t e s „choquer" şi „heurter", în vreme ce restul segmentului de text este asimilat mărcii semantice suplimentare. În cadrul acesteia putem distinge cel puțin două două părți distincte: una „ a lovi cu ciocul, a lovi, a izbi oarecare lucruri fragede, delicate între ele" şi o a doua „ *a ciocni ouăle*: a se sparge la Paşti ouă, a lovi ceva ca cu un cioc". Fiecare dintre acestea poate fi considerată definiție multiplă: cea dintâi alcătuită dintr-o înşiruire de perifrază de tip semantic propriu-zis + sinonim + perifrază de tip semantic propriu-zis, în vreme ce a doua cuprinde o particularizare/indicație (MSS) + două perifraze de tip semantic propriu-zis. Am ales să le notăm aici acest tip special cu semnul „ ' ". Situația este identică în cea de-a doua definiție decelabilă în cadrul articolului de dicționar, unde putem distinge /MSS'/ (*a ciocni pahare*) în cadrul /MSS/ (*a ciocni pahare* [...]: a lovi paharele închinând pentru sănătate".

(d) Structura definițiilor în LM este mult mai simplă, însă aici este interesantă utilizarea pe scară mai largă a aşa-numitelor indicații: la primul sens se observă precizarea „proprie" (= în sens propriu", precum şi indicația de specializare „ca reflexiv" de la sensul **3**.

(e) Dicționarele de neologisme prezintă o structură relativ simplă a definiției verbelor: majoritatea sunt definiții multiple alcătuite din serii sinonimice sau combinații de sinonime şi perifraze. Aspectul interesant şi inovator priveşte consemnarea mărcilor de variabilitate: „T. Gram." în PROT. – POP., precum şi indicarea tipului de conjugare, în NEGULICI.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

Definiții pentru adjective:

LB	**adevărat**, f. **-ă**, pl. **-ți**, f. **-te**, adj. Verus, certus.
	SD (**adevărat**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))}
PONTBRIANT	**adevărat**, vezi **adevăr**. **adevăr**, m. **-a**, f., pl, **-i**, **-e**, adj. Vrai, positif, sûr, certain; Franc, sincère.
	SD (**adevărat, 1**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$ + SIN$_4$))}
	SD (**adevărat, 2**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$))}
COSTINESCU	**adevărat, -ă**, adi. sigur, veritabil, fără îndoială, învederat: Certain, sur, véritable, vrai, positif.
	SD (**adevărat**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$ + SIN$_4$ + SIN$_5$))} ‖ /MSS/ = $_{(dm)}$(SIN$_1$ + SIN$_2$ + SIN$_3$ + SIN$_4$)
LM	**adevărat**, adj. toate câte v-am spus sunt adevărate, adevărata cauză a acestei fapte nu se poate cunoaşte.
	SD (**adevărat**) = {(GR + 0) + (/0/ + 0)}
NEGULICI	**aerian**, adj. Format din aer, care ține de aer; care este al aerului, care locuieşte în aer.
	SD (**aerian, 1**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(PAR$_{1(sem-rel)}$ + PAR$_{2(sem-rel)}$)}
	SD (**aerian, 2**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(PAR$_{1(sem-rel)}$ + PAR$_{2(sem-rel)}$)}
STAMATI	**aeric** Ce se ține de aer, ce lăcuieşte în aer.
	SD (**aeric**) = {(0 + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(PAR$_{1(sem-rel)}$ + PAR$_{2(sem-rel)}$)}
PROT. – POP.	**aerian**, şi *aeric*, *-ă*, adj. care e format din aer; corp gazos, fluid gazos; animal, plante care trăiesc în aer; care are un corp subțire ca aerul. Fig. Vaporos, uşor ca aerul.
	SD (**aerian, 1**) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + $_{(ds)}$PAR$_{(sem-rel)}$)}
	SD (**aerian, 2**) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$(PAR$_{1(sem)}$ + PAR$_{2(sem)}$))}
	SD (**aerian, 3**) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + $_{(ds)}$PAR$_{(sem)}$)}
	SD (**aerian, 4**) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + $_{(ds)}$PAR$_{(sem-rel)}$)}
	SD (**aerian, 5**) = {(GR + LEX + 0) + /MSS/ + $_{(dm)}$(SIN + PAR$_{(sem)}$))}

Observație:

La o primă privire, dicționarele de neologisme, mai puțin complexe în cazul substantivelor şi verbelor, par să ofere aici un material mai bine reprezentat. Astfel, definițiile din LB, PONTBRIANT şi COSTINESCU constau în simple serii de sinonime, LM, în exemplul ales nu oferă nicio definiție, în vreme ce NEGULICI, STAMATI şi PROT.–POP. au definiții multiple alcătuite din serii de perifraze. La o privire mai atentă, însă, se observă că definirea prin perifraze ridică unele probleme. Observăm

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

consemnarea pe acelaşi plan a unor perifraze de tip semantic-relativ, obişnuite pentru definirea adjectivelor şi în dicţionarele moderne, deopotrivă cu perifraze de tip semantic propriu-zis, în cadrul cărora proprietatea este definită drept obiect. Se observă astfel că în PROT. – POP. **aerian** este definit drept „corp", „fluid", „animal". Această confuzie poate fi explicată prin aceea că tehnica de redactare nu era încă suficient de evoluată: în pofida notării unor indicaţii de domeniu, lipsea o familiaritate a circumscrierii sensurilor cuvântului. În exemplul de aici ar fi fost necesară adăugarea unei simple prepoziţii şi a unui separator pentru a transforma trimiterea la obiect în definirea calităţii: „despre corpuri,... despre fluide, gazos", despre animale, plante, care trăieşte în aer".

Definiţii pentru prepoziţii

LB	**în**, praepositio, **1.** la întrebarea *unde?* In. *p.e.*: merg în cetate: *eo in civitatem*. **2.** la anumirea căreiva cetăţi, oraş, sat etc., în lătinie să tălmăceşte fără prepoziţie. *p.e.*: zăbovesc în Sibiu: *commomor Cibinii*. **3.** pre, spre: In. *p.e.*: arunc în cineva cu pietri: *lapides jacio in aliquem*, *lapidibus peto quempiam*. **4.** la întrebarea *până când? în cât timp?* Intra. *p.e.*: în trei zile: *intra triduum*.
	SD (**în, 1, 4**) = {(GR_1 + GR_2 + 0) + ($_{(ds)}$SIN + /MSS/)} || /MSS/ = $_{(ds/m)}$PAR$_{(sem\text{-}sint)}$
	SD (**în, 2**) = {(GR_1 + $_{(ds)}$$GR_2$ + 0) + (/MSS/)} || /MSS/ = $_{(dm)}$PAR$_{(sem\text{-}sint)}$
	SD (**în, 3**) = {(GR + 0) + ($_{(ds)}$SIN + /MSS/)} || /MSS/ = $_{(dm)}$PAR$_{(sem\text{-}sint)}$
PONTBRIANT	**în**, prep. En: *a avea speranţă în cineva*, avoir espoir en quel'un; Dans: *a pune ceva în dulap*, placer un objet dans l'armoire; Sous: *a avea pe cineva în mână*, avoir quelq'un sous sa griffe; À: *a da ceva în mâna*: donner quelque chose de main à main; *a se întoarce în oraş*, retourner à la ville; *a avea lacrimi în ochi*, avoir les larmes aux yeux; Chez: *aceeaşi idee se găseşte în toate cărţile vechi*, cette même idée se rencontre chez tous les auteurs anciens; De par: *în numele regelui*, de par le Roi; Parmi, entre, au milieu de: *asta se vede în popor*, çà se voit parmi le peuple; Par: *în doi*, par moitié.
	SD (**în, 1-6, 8**) = {(GR + 0) + ($_{(ds)}$SIN + /MSS/)} || /MSS/ = $_{(ds/m)}$PAR$_{(sem\text{-}sint)}$
	SD (**în, 7**) = {(GR + 0) + ($_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2) + /MSS/)} || /MSS/ = $_{(ds)}$PAR$_{(sem\text{-}sint)}$
COSTINESCU	**în**, Prepoziţiune care arată **1.** loc, timp: *el este în Bucureşti*, *suntem în iarnă*, **2.** stare, dispoziţie: *este în viaţă*, *suntem în mânie*. **3.** motiv, sfârşit: *în favorul acestui maritaj*, *a da ceva în garda lui...* **4.** ocupaţie: *este în funcţiune*, *în cuvântare*. Mai înseamnă *După*: *a vorbi în conştiinţă*; *Cu*: *a vorbi în curăţenie*; în fine multe substantive se iau de adverbi primind *în* înainte: *a sta în picioare*, *a şedea în faţă*, *merge în fugă*, *în deşert* etc. În franceză: *En*, *Dans*, *À*, *Au*: *în casă*, *în lume*, *în sine*, *în străinătate*: *Dans la maison*, *Au monde*, *En soi*, *A l'étranger*.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

	SD (**în**) = {(GR_1 + $_{(dm)}GR_2$ + 0) + ($_{(dm)}$/MSS/$_1$ + $_{(dm)}$(SIN_1 + SIN_2 + SIN_3 + SIN_4) + /MSS/$_2$)} ‖ GR_2↔/MSS/$_1$ = ($_{(dm)}$($PAR_{1(sem-pr)}$ + $PAR_{2(sem-sint)}$)) ‖ /MSS/$_2$ = $_{(ds)}PAR_{(sem-sint)}$
LM	**în**, prep. Se pune înainte de nume, pronume, verbe şi adverbe şi de multe ori împreună cu ele, pr. *în casă*, *în mine* [...].Uzul acestei prepoziţiuni este foarte intens şi variat, diversele nuanţe sunt aşa de delicate, încât în loc de câteva reguli generale mai mult vei învăţa din practică, consultând şi dicţionarul şi imitând scriitorii cei mai buni; iacă unele exemple despre diversele accepţiuni ale ei: *în aparenţă*, la vedere, după cum se pare; *în abstract*, într-un mod abstract; *în cămaşă*, dezbrăcat, numai în cămaşă; *în faptă*, într-adevăr; *în credenţie*, pe credit; *în credinţa mea*, pe legea mea; *în bun timp*, la timpul său; *în rău timp*, în rele împrejurări; *în scurt*, a) în scurt timp, b) în puţine cuvinte; *în mod câinesc*, câineşte, cu mânie, cu rabie; *în trei zile*, peste trei zile; *în parte*, în două; *în cap*, a) înăuntrul capului, b) pe cap; *a pune pălăria în cap*, c) clar, acurat; *în picioare*, pe picioare, stând; *în numele legii*, după lege, conform legii, în puterea legii; *a avea pe cineva în mâna sa*, a se ajutora, a face ajutor; *a avea lacrimi în ochi*, a lăcrima; *această idee se află în toate cărţile vechi; lucrul este încă în întreg*, *intact*; *victoria este în mână*, e certă; *în prezent şi în viitor*, pentru acum şi timpul viitor; *viaţa-mi este în dubiu*, este în pericol; *anima-i este în dubiu*, e dubios; *în arme*, cu armele în mână; *în ochii tuturora*, la vederea tuturora; *a fi în familiaritate cu cineva*; a fi intim amic; *e în gura tuturora*, toată lumea vorbeşte; *când eram în cale*, când mergeam; *îmi steteră în cale*, veniră asupra mea; *s-a pus în pat*, s-a culcat; *îşi stă în putere să nu fie*, poţi împiedica să nu se întâmple
	SD (**în**) = {(GR_1 + GR_2 + 0) + (/0/ + $_{(dm)}$($PAR_{(sem-sint)}$ + ...))}
NEGULICI	**contra**, adv. Împotrivă.
	SD (**contra**) = {(GR + 0) + (/0/ + $_{(ds)}$SIN)}
STAMATI	**contra** Dimpotrivă, împotrivă.
	SD (**contra**) = {(0 + 0) + (/0/ + $_{(ds)}$SIN)}
PROT. – POP.	**contra**, prepos. Luată atât în sensul său fizic, cât şi moral arată: un raport de opoziţie sau între persoane sau între lucruri; împotrivă.
	SD (**contra**) = {(GR + 0) + (/MSS/ + $_{(dm)}$($PAR_{(sint-pr)}$ + SIN)}

Observaţii:

(a) În dicţionarele parţial analizate aici se observă, cu puţine excepţii, o repartiţie netă între cele două câmpuri, SIST şi SEM, ale definiţiei lexicografice, în cadrul căreia descrierea semnificatului/sensurilor cuvântului are loc în cel de-al doilea. Clasele morfologice precum prepoziţiile, dificil de definit după criterii strict semantice, presupun recursul constant la informaţia din câmpul SIST al definiţiei, iar soluţiile diferite adoptate de lexicografii secolului al XIX-lea ilustrează încercările de articulare a unui „stil de definire” unitar.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

(b) LB acordă o pondere deosebită informației de tip gramatical. Astfel, în segmentul de text de sub sensul **1.**: „**în** | praepositio | la întrebarea *unde*? | In | merg *în* cetate” se observă că există două tipuri de informație gramaticală: indicarea clasei morfologice (formă) „praepositio” şi a întrebării cu care se recunoaşte (semantică gramaticală) „la întrebarea *unde*?”. Acestei dublări a informației din câmpul SIST al definiției i se adaugă definirea printr-un tip de perifrază utilizat anume pentru aşa-numitele instrumente gramaticale; perifraza de tip semantico-sintactic: „merg *în* cetate”, aici /MSS/ conform convenției (*β*) de mai sus. Situația se prezintă şi mai interesantă la sensul **2.**, unde utilizării prepoziției în română nu-i corespunde un echivalent lexical în limba țintă, iar definirea se face numai prin descrierea comportamentului gramatical ce cuprinde un criteriu de restricție: „la anumirea căreiva cetăți”, susținută de indicarea unui exemplu de utilizare. Se remarcă, însă, caracterul eterogen al definirii în cadrul aceluiaşi articol, ceea ce atestă dificultățile tehnice întâmpinate de autori: singurul lucru pe care îl au în comun definițiile de sub toate cele patru sensuri este explicitarea printr-o perifrază de tip semantic-sintactic, din care reies tipul de utilizare şi valoarea semantică în contextul tip.

(c) PONTBRIANT se distinge prin unicitatea soluției adoptate: pentru toate cele 8 sensuri consemnate ale prepoziției, structura definiției cuprinde indicație gramaticală + sinonim în limba franceză + perifrază de tip semantic-sintactic, elementele de variație privind doar numărul de membri ai termenului SIN. De partea cealaltă, COSTINESCU propune o definiție unică (o singură definiție multiplă), în care elementele variabile trebuie citite în perechi corelate. Astfel, elementele fixe ale definiției sunt: „**în** | Prepoziţiune care arată | ... | În franceză: *En*, *Dans*, *À*, *Au*”, iar elementele variabile de la mijloc se aranjează în perechi: „loc, timp/*în Bucureşti*, *în iarnă*”, „stare, dispoziție/*în viață*, *în mânie*” etc. şi se încadrează astfel: primul termen în câmpul SIST (loc, timp etc.), cel de-al doilea în câmpul SEM (*în Bucureşti*, *în viață* etc.).

(d) Soluțiile din celelalte dicționare sunt mai simple, LM, în pofida cantității mari de materialul consemnat, indică doar exemple de uz, în vreme ce dicționarele de neologisme au la dispoziție posibilitatea echivalării printr-un sinonim deja existent în limbă a unui cuvânt mai nou. Dintre acestea, PROT.–POP., care a demonstrat o mai mare complexitate şi în cazul celorlalte clase analizate aici prin includerea indicațiilor de uz, este singurul care consemnează pentru cuvântul ales aici o definiție complexă, alcătuită dintr-o perifrază de tip semantic-pragmatic „arată un raport de opoziție” şi un sinonim „împotrivă”.

D. OBSERVAȚII ŞI CONCLUZII

Sub rezerva faptului că o analiză cuprinzătoare a tipologiilor de definiții înregistrate în dicționarele româneşti din secolul al XIX-lea ar presupune excerptarea unui material mult mai bogat (un număr mai ridicat de intrări din fiecare dicționar, din cadrul fiecărei categorii, de sub fiecare literă), comparația exemplelor extrase mai sus dă prilejul unor observații privitoare la dezvoltarea tehnicii lexicografice în perioada interesată.

Se constată astfel că, la nivelul distincției dintre informația de încadrare în sistem şi cea de natură semantică, singurul dintre dicționarele analizate care înregistrează constant valorile (0 + 0) pentru termenii câmpului SIST al definiției este

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

STAMATI; în vreme ce toate celelalte demonstrează atenţie pentru întocmirea „aparatului ştiinţific al articolului de dicţionar” (pentru denumire, cf. Seche 1966, *passim*). Felul în care este realizat acesta face dovada încercărilor de stabilizare a inventarului de indicaţii utilizate de lexicografi şi oglindeşte caracterul perioadei de etapă intermediară în istoria lexicografiei româneşti. Întâi de toate, iese în evidenţă prezenţa deosebit de slabă a marcatorilor de variabilitate; aceştia au numai două ocurenţe în materialul excerptat şi apar exclusiv în definiţii ale verbelor, în LB, respectiv PROT.–POP[6]. Dintre acestea, credem că numai indicaţia de domeniu termen de gramatică înregistrată pentru verbul **a construi** în PROT.–POP. poate fi catalogată drept o inovaţie tehnică ce aparţine de drept lexicografiei româneşti: indicaţia de varietate *vulgo* (= în latina vulgară) din LB se găseşte în textul latin al lexiconului şi este cu siguranţă moştenită din tradiţia deja matură în epocă a dicţionarelor de limbi clasice.

Termenul gramatical al câmpului SIST al definiţiei demonstrează în egală măsură tatonările lexicografilor: acolo unde cititorul zilelor noastre recunoaşte în mod aproape automat convenţiile de formă şi de poziţie pentru indicaţiile de clasă, de tip flexionar şi de comportament sintactic, informaţia corespunzătoare în dicţionarele analizate pare organizată cel puţin stângaci: astfel, pentru **descoperire** aflăm din LB mai întâi că este vorba de un feminin, că are pluralul în „*-riri*”, iar abia apoi că e vorba de un substantiv; dintre dicţionarele supuse analizei numai NEGULICI şi COSTINESCU indică explicit tipul de conjugare pentru verbe, iar aceasta abia la sfârşitul articolului şi prin analogie cu verbe mai cunoscute, prin formulări de tipul: „se conjugă ca...”. Este, de asemenea, remarcabil că numai PONTBRIANT utilizează drept formă-titlu pentru verbe infinitivul scurt, ca în dicţionarele moderne, şi că indicaţiile gramaticale secundare încadrate de obicei, în dicţionarele moderne, între paranteze apar târziu, abia în LM, unde se indică pentru sensul al treilea al lui **ciocni** „ca reflexiv”.

Această aparentă dezordine şi inconsecvenţele de care dau dovadă unii autori (PONTBRIANT înregistrează cu atenţie terminaţiile substantivelor şi adjectivelor, dar pentru verbe nu are decât simpla indicaţie „*v*.”) demonstrează lipsa unei autorităţi centralizatoare şi confirmă opinia lui Mircea Seche (1966, p. 183), conform căreia: „istoria lexicografiei române este strâns legată de dezvoltarea culturii naţionale şi reflectă etapele acestei dezvoltări”; în cazul nostru, cristalizarea unor canoane formale pentru aparatul ştiinţific al articolului de dicţionar avea să aştepte perioada de la trecerea înspre secolul al XX-lea şi se leagă de maturizarea culturii în tânărul stat România şi de crearea unui standard normativ prin instituţia Academiei Române.

Spre deosebire de câmpul SIST al definiţiilor lexicografice în exemplele aduse aici în discuţie, tratamentul câmpului SEM demonstrează o mai mare coerenţă. Aici se observă că autorii preferă să expliciteze semnificatul/sensurile cuvintelor-titlu prin sinonime, acestea fiind de două ori mai numeroase decât perifrazele: 40 PAR/98 SIN.

[6] Indicaţiile de domeniu apar consemnate cu o frecvenţă destul de ridicată în PROT.–POP.: acesta are un adevărat inventar, din care fac mai fac parte abrevierile: *T. de drept* = termen de drept, *T. mus.* = termen de muzică, *T. de anat* = termen de anatomie etc.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

Această preferință, explicabilă pe de-o parte prin faptul că este mai facilă substituirea cuvântului-titlu printr-un singur alt cuvânt decât printr-o perifrază, iar pe de altă parte, prin dezvoltarea mai târzie a perifrazelor ca tehnică de definire, nu impietează nici asupra varietății combinatorii (se observă atât definiții simple, cât şi multiple, prin sinonime, perifraze sau combinații între acestea), nici asupra varietății tipologice (se observă perifraze de tip semantic propriu-zis, semantic-relațional, semantic-pragmatic în condițiile unei selecții restrânse tipologic de material). Formulările utilizate nu sunt, cu puține excepții, substanțial diferite de cele întâlnite în dicționare moderne şi contemporane.

Ca o ultimă observație, surprinde faptul că, din punctul de vedere al câmpului SEM al definiției, autorii par să favorizeze elementele lexicale categorematice în defavoarea restului claselor vocabularului: în cadrul materialului analizat aici, articolele dedicate adjectivelor sunt de întindere mai mică, iar sensurile consemnate ale acestora par să fie mai puține decât în cazul substantivelor şi verbelor. Acest lucru ar putea fi parțial explicat prin dificultatea definirii acestora în raport cu substantivele şi verbele, pentru care definirea coincide în mare parte cu descrierea sau explicarea. Atare dificultate ar putea explica deopotrivă de ce, pe aceeaşi pagină în LM, **adevărat** nu are o definiție propriu-zisă, **adițional** este definit ca *parte* (sic!) care..., în vreme ce autorii oferă o definiție perfect validă pentru **aditiv**.

Putem încheia, provizoriu, afirmând că evoluția lexicografiei româneşti din secolul al XIX-lea se poate observa la nivelul definiției lexicografice mai degrabă în partea care priveşte informația prin care cuvântul-titlu este încadrat în sistemul limbii. Aici se observă o stare de „aşteptare" caracterizată de inconsecvențe şi reveniri ce avea să ia sfârşit în ultima parte a secolului. În ceea ce priveşte partea ce cuprinde informația de natură semantică a definiției lexicografice, inovațiile sunt mai mult tehnice decât de substanță: varietatea tipologică a explicitării semnificatului/sensurilor cuvântului se observă de la începutul secolului, timpul aducând numai o pondere tot mai mare a explicitării prin perifraze în fața sinonimelor şi o rafinare a formulărilor utilizate.

BIBLIOGRAFIE. SIGLE

Dicționare

COSTINESCU = Ion Costinescu, *Vocabular româno-francez*, Bucureşti, Librăria Frații Ioanițiu, 1870.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediție revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DLR = (Academia Română) *Dicționarul limbii române.* Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă. Bucureşti, Editura Academiei. Tomul VI. Litera *M*: 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera *N*: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera *O*: 1969; Tomul VIII. Litera *P*: 1972–1984; Tomul IX. Litera *R*: 1975; Tomul X. Litera *S*: 1986–1994; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ş*: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a şi a 3-a. Litera *T*: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera *Ş*: 1994 ; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera *U*: 2002; Tomul XIII.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

Partea I şi a 2-a şi a 3-a. Litera *V* şi literele *W, X, Y*: 1997–2005; Tomul XIV. Litera *Z*: 2000 ; Tomul I. Partea a 3-a. Litera *D. D – Deînmulţit:* 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera *D. Deja – Deţinere:* 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera *D. Deţinut – Discopotiriu:* 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera *D. Discord–Dyke:* 2009; Tomul IV. Litera *L. L–Lherzolit:* 2008; Tomul V. Litera *L. Li–Luzulă:* 2008; Tomul I. Partea a 7-a. Litera *E. E–Erzaţ:* 2009; Tomul I. Partea a 8-a. Litera *E. Es–Ezredeş:* 2010; Tomul III. Literele *J, K, Q:* 2010.

LB = *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc, care de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat,* seu: *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, Typis et sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825.

LM I–III = A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicţionariul limbei romane.* După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect. Noua Tipografie a Laboratorilor Români, Bucureşti. Tomu I (*A–H*), 1871 (în realitate: 1873). Tom. II – colaboratori Iosef Hodoş şi G. Bariţiu –: *I–Z*), 1876; tom. III: *Glossariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum şi cele de origine înduioasă*, 1871 (în realitate: 1877).

NEGULICI = I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, şi de toate cele ce sunt a se mai primi d-acum înainte, şi mai ales în ştiinţe*, Bucureşti, Tipografia Colegiului, 1848.

PONTBRIANT = Raoul de Pontbriant, *Dicţiunar româno-frances*, Bucureşti şi Göttingen, Adolf Ulrich, Paris, Gustave Bossange & C-ie, Leipzig, E. F. Steinacker, 1862.

PROT.–POP. = E. Protopopescu şi V. Popescu, *Nou dicţionar portativ de toate zicerile radicale şi streine reintroduse şi introduse în limbă, coprinzând şi termeni ştiinţifici şi literari*, volumul I–II, Bucureşti, T. Teodorescu, 1862.

STAMATI = Paharnicul Toma Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*. Întâia ediciune, Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1851.

Volume colective

Atti Forlì = Sapere linguistico e sapere enciclopedico. Atti del Convegno internazionale Forlì 18–20 Aprile 1994. A cura di Laura Pantaleoni, Salmon Kovarski, Bologna, CLUEB, 1995.

DŞL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristiana Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira, 2005.

HSK 05.1–3 = Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (Hrsg.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 5.1 – 1989, 5.2 – 1990, 5.3 – 1991.

SL-AILA = Robert F. Ilson (ed.), *A Spectrum of Lexicography. Papers from AILA, Brussels, 1984*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1987.

Periodice

„AI&IA Notizie" = *AI&IA Notizie. Periodico dell'Associazione Italiana per l'Intelligenza Artificiale*, I, 1987 şi urm.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1950 şi urm.

Titluri de autor

Bidu-Vrănceanu 1986 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Probleme ale definirii cuvintelor din perspectiva relaţiei dintre lexicografie şi semantică*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 113–121.

Eco 1995 = Umberto Eco, *Riflessioni sull'enciclopedia*, în *Atti Forlì*, p. 57–70.

Ilson 1987 = Robert F. Ilson, *Towards a Taxonomy of Dictionary Definition*, în SL-AILA, p. 61–73.

Marconi 1994 = Diego Marconi, *Dizionario/Enciclopedia: una metrica basata sulle intuizioni*, în „AI&IA Notizie", VII, 1994, nr. 3, p. 22–26.

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)

Marconi 1999 = Diego Marconi, *La competenza lessicale*, Roma–Bari, Laterza, 1999 (prima ediție în limba engleză: *Lexical Competence*, MIT Press, 1997).
Marello 1996 = Carla Marello, *Le parole dell'italiano. Lessico e dizionari*, Bologna, Zanichelli, 1996.
Neț 1986 = Mariana Neț, *O aplicație lexicologică posibilă a semioticii lui Ch. S. Peirce*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 129–134.
Oprea 1986 = Ioan Oprea, *Coordonate ale structurii definiției lexicografice*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 109–112.
Rey-Debove 1971 = Josette Rey-Debove, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, The Hague, De Gruyter, 1971.
Seche 1966, 1969 = Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*. Vol. I. *De la origini până la 1880*; vol. II. *De la 1880 până astăzi*, București, Editura Științifică, 1966, 1969.
Stati 1995 = Sorin Stati, *Le definizioni lessicografiche*, în *Atti Forlì*, p. 159–164.
Wiegand 1989 = Herbert Ernst Wiegand, *Die lexikographische Definition im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch*, 44. în HSK 5.1, p. 530–588.

LEXICOGRAPHIC DEFINITION. TYPES OF DEFINITIONS NOTICED IN THE ROMANIAN DICTIONARIES OF THE 19TH CENTURY

(*Abstract*)

Lexicographers agree to the fact that their discipline is rather heavily dependent on the concept of tradition within a given language seen as cultural vector. Given the general circumstances, each lexicographical tradition came to establish its very principles over long periods and at different historical times: with regard to Romanian dictionaries, the 19th century witnessed the crystallization of a consistent number of technical principles. This paper aims to provide a glimpse into the evolution of the text segment labelled as "definition".

The author chosen a number of seven representative dictionaries where one can isolate lexicographical definitions. After briefly discussing the concept, the author argues that a possible expression of it could ideally be formulated as:

$$DEF = \{SIST\ (GR + MV) + SEM\ (/MSS/ + {}_{(var)}T_{var})\},$$

where both systemic nature of the vocabulary and individual meaning of the word are accounted for. The analysis thereafter consists of comparing how the proposed ideal formulation can be observed in the dictionaries chosen, across a typological variety (morphological classes) of words.

The results of such analysis seem to indicate that over the span of the 19th century, Romanian dictionaries register an array of increasingly refined lexicographical definitions, mostly with regard to the part of the definition that integrates the word in the vocabulary of the language.

Cuvinte-cheie: *definiție lexicografică*, *dicționar*, *lexicografie teoretică*, *istoria lexicografiei românești.*
Keywords: *Lexicographical definition*, *dictionary*, *theoretical lexicography*, *history of Romanian lexicography*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
bogdan_harhata@inst-puscariu.ro

BDD-A20081 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:28 UTC)